

Хаджинов А. В.,
курсант факультету забезпечення
державної безпеки
Київський інститут Національної
гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Ковальова Т. І.,
кандидат юридичних наук, доцент,
Київський інститут Національної
гвардії України
(м. Київ, Україна)

ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ ВЧИНЕНІ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Військові злочини є особливою категорією кримінально караних діянь, що посягають на встановлений порядок несення військової служби, військову дисципліну, а також на законні інтереси держави у сфері оборони та безпеки. Їхня суспільна небезпечність зростає в умовах воєнного стану, коли від дотримання законності, дисципліни й управлінської стабільності залежить боєздатність Збройних Сил і захист державного суверенітету [5, с. 28]. У цей період навіть окремі порушення військової дисципліни можуть мати катастрофічні наслідки для оборони країни, що зумовлює підвищену увагу законодавця до кримінально-правового регулювання таких діянь. Кримінальний кодекс України (розділ ХІХ «Військові злочини») визначає військові злочини як суспільно небезпечні діяння проти встановленого порядку несення військової служби, вчинені військовослужбовцями, військовозобов'язаними під час зборів, а також іншими особами, які підпадають під юрисдикцію військових судів. У період дії воєнного стану ці норми набувають особливої актуальності, оскільки встановлюють посилену відповідальність за порушення, що можуть вплинути на боєготовність підрозділів або призвести до зриву бойових завдань [1].

Запровадження правового режиму воєнного стану в Україні відповідно до Указу Президента від 24 лютого 2022 року № 64/2022 стало правовою підставою для застосування спеціальних норм і процедур, які регламентують діяльність військових формувань, правоохоронних органів і судової системи [4]. Цей режим передбачає можливість тимчасового обмеження конституційних прав і свобод громадян, якщо це необхідно для забезпечення національної безпеки, однак при цьому зберігається верховенство права й діють усі норми міжнародного гуманітарного права, зокрема положення Женевських конвенцій 1949 року. Умови воєнного стану істотно впливають на кваліфікацію злочинів і суворість покарання. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини»

2015 року запровадив диференційовані санкції для правопорушень, вчинених у бойовій обстановці або в умовах воєнного часу. Зокрема, підвищено покарання за непокору (ст. 402 ККУ), опір начальникові (ст. 404 ККУ), самовільне залишення частини (ст. 407 ККУ), дезертирство (ст. 408 ККУ) та знищення військового майна (ст. 411 ККУ) [1]. Це законодавче оновлення відображає тенденцію до жорсткішого реагування на порушення військової дисципліни, що може підривати обороноздатність держави.

Особливої уваги заслуговує внесення у 2022 році змін до законодавства щодо відповідальності за мародерство. В умовах активних бойових дій та окупації окремих територій постала необхідність оперативного реагування на злочини, пов'язані з привласненням чужого майна під час воєнних дій. Закон України № 2117-IX від 3 березня 2022 року суттєво посилив санкції за такі діяння, встановивши покарання до 15 років позбавлення волі з конфіскацією майна [3]. Це стало відповіддю держави на виклики, що виникли під час повномасштабної збройної агресії, коли мародерство не лише завдає матеріальної шкоди громадянам, а й підриває моральний авторитет армії. Військові злочини також мають тісний зв'язок із міжнародним гуманітарним правом, адже під час воєнного стану держава зобов'язана забезпечити дотримання правил ведення війни, встановлених міжнародними договорами. Стаття 438 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за порушення законів і звичаїв війни, що включає жорстоке поводження з цивільним населенням, полоненими, незаконне використання символів Червоного Хреста, знищення культурних цінностей тощо. Верховний Суд у своїх роз'ясненнях наголошує, що такі злочини кваліфікуються не лише як кримінальні діяння проти окремих осіб, а як дії, що загрожують міжнародній безпеці та порушують основоположні принципи гуманності [6].

Правовий режим воєнного стану створює умови для застосування прискорених процедур досудового розслідування військових злочинів, зокрема у межах військових прокуратур та спеціалізованих слідчих підрозділів. Проте навіть у таких умовах залишається вимога до суворого дотримання процесуальних гарантій, передбачених Конституцією України та Європейською конвенцією з прав людини. Таким чином, під час війни держава повинна балансувати між необхідністю забезпечити дисципліну та обов'язком дотримуватись правових стандартів правосуддя [2]. У підсумку можна зазначити, що законодавче регулювання військових злочинів під час воєнного стану є не лише інструментом покарання, а й важливим елементом забезпечення бойової дисципліни, морального духу армії та довіри суспільства до державних інститутів. Українська правова система демонструє поступову адаптацію до сучасних викликів війни, орієнтуючись на міжнародні стандарти та принципи справедливості [5, с. 307].

Під час дії правового режиму воєнного стану правозастосовна практика у сфері військових злочинів зазнає суттєвих змін, оскільки держава змушена діяти в умовах підвищеного ризику, швидких рішень і постійної воєнної загрози. Водночас навіть за таких обставин принцип верховенства права та

справедливого суду залишається незмінним орієнтиром для судових і слідчих органів. У цей період розслідування військових злочинів набуває особливої ваги, оскільки його результати прямо впливають на моральний стан армії, дисципліну військовослужбовців і довіру населення до державної влади [6]. Розслідування злочинів, передбачених розділом XIX Кримінального кодексу України, здійснюють спеціалізовані підрозділи Державного бюро розслідувань, військові прокуратури та слідчі органи Служби безпеки України. Відповідно до статті 216 Кримінального процесуального кодексу України, підслідність визначається залежно від категорії злочину, місця його вчинення й статусу підозрюваного. Умови воєнного стану дають змогу скорочувати процесуальні строки досудового розслідування у випадках, коли зволікання може зашкодити обороноздатності держави, однак усі такі дії повинні відповідати законним вимогам щодо дотримання прав особи [2].

Військові суди, які функціонують у системі судоустрою України на підставі Конституції та закону «Про судоустрій і статус суддів», забезпечують розгляд справ, пов'язаних із військовими злочинами, з урахуванням специфіки військової служби. Судді цих судів мають спеціальну підготовку і володіють знаннями у сфері військового права. Під час воєнного стану їхня діяльність часто здійснюється у складних умовах – в укриттях, польових штабах, інколи дистанційно, проте вони зобов'язані дотримуватися всіх принципів неупередженості, змагальності сторін і обґрунтованості вироку [4].

Значна увага приділяється доказуванню військових злочинів, що вимагає особливої ретельності. Доказами у таких справах можуть бути як матеріальні об'єкти (зброя, документи, техніка), так і свідчення військовослужбовців, командирів, цивільних осіб або представників міжнародних місій. У межах розслідувань, пов'язаних із порушенням законів і звичаїв війни (ст. 438 ККУ), часто залучаються міжнародні експерти, прокурори Міжнародного кримінального суду, представники ООН чи ОБСЄ. Такі дії спрямовані не лише на притягнення винних до відповідальності, а й на документування доказів для подальших процесів у міжнародних юрисдикціях [6]. Особливістю правозастосування у період воєнного стану є підвищена увага до злочинів, пов'язаних із **дезертирством, непокорю, самовільним залишенням місця служби та відмовою від виконання бойових наказів**. Такі правопорушення безпосередньо підривають обороноздатність армії, тому законодавець передбачив суворі санкції. Проте навіть у цих випадках суди зобов'язані враховувати обставини, що пом'якшують відповідальність, зокрема наявність фізичних чи психічних травм, посттравматичних розладів, а також об'єктивну неможливість виконання наказу через бойову обстановку [1].

Важливим етапом є **профілактика військових злочинів**, яка передбачає не лише каральні заходи, а й комплексну роботу з формування правосвідомості серед військовослужбовців. Командири підрозділів проводять регулярні заняття з військового права, доводять до особового складу зміст статей Кримінального кодексу України, що передбачають відповідальність за військові злочини, а також організовують психологічні тренінги з профілактики емоційного

вигорання. Такі заходи сприяють підвищенню дисципліни, зниженню ризику правопорушень та укріпленню колективної відповідальності в бойових підрозділах [5, с. 311]. Суттєвим чинником профілактики виступає **інформаційна прозорість та публічність судових рішень**. Верховний Суд України систематично публікує узагальнення судової практики, що стосуються застосування статей 402-438 ККУ. Це дає змогу не лише підвищити рівень правової культури в армії, а й забезпечити єдність підходів до кваліфікації злочинів, уникнувши вибіркового правосуддя. Такі роз'яснення сприяють зміцненню правових основ військової служби й довірі до правової системи навіть у період війни [6].

Отже, правове регулювання і практична реалізація норм, що визначають відповідальність за військові злочини під час дії правового режиму воєнного стану, утворюють цілісну систему, спрямовану на підтримання дисципліни, законності й моральної стійкості у війську. Українське законодавство ефективно адаптується до умов сучасної війни, посилюючи відповідальність за найнебезпечніші правопорушення, такі як дезертирство, мародерство, непокорачи порушення міжнародних гуманітарних норм. Водночас держава прагне забезпечити баланс між суворістю покарання і гарантіями прав людини, зберігаючи принципи справедливості навіть у надзвичайних обставинах. Підвищення якості розслідування, удосконалення роботи військових судів і розбудова системи профілактики злочинів є ключовими напрямками розвитку українського військового права. Військові злочини – це не лише проблема кримінального переслідування, а й питання моральної відповідальності, професійної культури та правової зрілості армії. Дотримання закону в умовах війни є свідченням сили держави, її правової зрілості й здатності перемагати не лише зброєю, а й справедливістю.

Список використаних джерел:

1. Верховна Рада України. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини» від 12.02.2015 № 194-VIII // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/194-19> (дата звернення: 07.10.2025)
2. Верховна Рада України. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19> (дата звернення: 07.10.2025)
3. Верховна Рада України. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 03.03.2022 № 2117-IX // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2117-2022> (дата звернення: 07.10.2025)
4. Верховна Рада України. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022 // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/64/2022> (дата звернення: 07.10.2025)

5. Коропатнік І. М., Микитюк М. А., Павлюк О. О. «Військові злочини за законодавством України: загальні поняття, відмежування понять, нормативно-правове забезпечення, особливості правозастосування під час воєнного стану» / Укл.: І.М. Коропатнік та ін. - Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2023. – 550 с.

6. Верховний Суд України. «Воєнні злочини. Деякі проблеми застосування ст. 438 КК України» (презентаційний матеріал) // Верховний Суд України. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_voen_zloch.pdf (дата звернення: 07.10.2025)